

БІБЛІОТЕКА «ЖИТТЯ І СЛОВО» — Ч. 2.

СИДІР КОРБУТ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

БІБЛІОТЕКА «ЖИТТЯ І СЛОВО»
за редакцією
ПЕТРА СТЕФУРАНЧИНА
ч. 2.

СИДІР КОРБУТ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Канадсько-Український Бібліотечний Центр

Канадське Товариство Приятелів України
Торонто - Калгарія

ПАРИЖ, 1945.

ВИДАВНИЦТВО ПЕТРА АРДАНА

EDITIONS PIERRE ARDENT
32, RUE MONTHOLON, 32
Paris (9).

Ой, Дніпре мій, ^ЩДніпре, широкий та дужий!
Багато ти, батьку, у море носив
Козацької крові! Ще понесещ, друже!
Червонив ти, синє, та не напоїв...

Шевченко

Із скромних стін кімнат, що їм призначено бути палатою для мільйонів одвічних жителів Української Землі, дивиться якось питаюче, су-воро й заразом по-батьківськи, Тарас Шевченко. Його портрет замандрував під стріхи українських селян, у сірі стіни кімнат українських робітників, і в стіни кожного дома, що його здвигнули руки народу на службу українській народній справі. І, коли глянете на нього, завжди здається вам, що він своїм питаючим зором читає у вашій душі, що його суворий погляд судить ваші наміри й вчинки. А все ж при тому ви відчуваєте, що він близький вам і рідний, що він ваш. І здається, що тільки тому кожна українська сім'я розвішує на почесному місці портрет Шевченка, щоб стояв він на сторожі її життя, ії праці і чинів.

Всі знаємо, що Шевченко поет. Великий і найбільший український поет. Святкуємо кожні роковини його смерти і на інших святах часто згадуємо його ім'я. Але не всі здаємо собі справу, чим саме великий він для українського наро-

ду, чому величаемо сьогодні його пам'ять, чому і завтра видвигатимемо його ім'я, як вічно живий, наш національний, український прапор.

Шевченко найбільший поет України — це правда. Мають же їй інші народи своїх великих поетів, для них найбільших. Коли порівняти їх значення для тих народів і значення Шевченка для українського, то й ми і чужинці мусять сказати: Шевченко більше як великий поет, Шевченко для українців більше як найбільший поет народу.

Зміряти значення Шевченка не можна так, як це можна вчинити супроти великих поетів, навіть найбільших народів світу. Спадщина тих поетів — це тільки гарна й велична пам'ятка, в якій народи бачать — передусім особистий під'йом і творчу силу генія-людини. У спадщині Шевченка бачить український народ крім цього передусім силу й розмах генія-народу. Геніальна творчість Шевченка так глибоко сягнула до самих коренів життя українського народу й відкрила перед нами такі широкі горизонти, що здається нам, немов би цей Шевченко власними очима оглядав сьогоднішню дійсність і ціле майбутнє українського народу. І він справді оглядав його очима своєї душі, йдучи за непомильним голосом національного інстинкту, голосом своєї української крові й землі.

Спадщина Шевченка неготова, незамкнена в собі, нескінчена. Вона не тільки захоплює нашу думку й наповнює нашу істоту почуттям величини пошани, коли звернемо на неї увагу і більш

нічого. Не звернути на неї уваги не можемо. Бо ми не розуміли б самі себе, ми не знали б того, хто ми, ми не були б сьогодні народом свідомим свого великого призначення. Спадщина Шевченка не щось, що заіснувало й досі тільки й існує, як безліч інших величних пам'яток. Вона щось вічно живе, що, раз народившись, росте й могутніє аж до наших днів. Спадщина Шевченка не тільки те, що залишив Шевченко після своєї смерті, це в рівній мірі й ті всі подвиги наступних поколінь, що мають на собі видимий знак його величі. Такий видимий знак, що здається немов би безпосередньо створила їх воля й теніяльна рука тієї великої людини. Свою велич творив Шевченко не тільки за свого життя. Він заволодів душою наступних поколінь народу, їх думкою, їх чинами. Те, що створили після нього, все найкраще, все найвеличніше — це теж творила й його жива могутня воля.

Ніякий, мабуть, народ у світі з-поміж великих народів не видав генія, що так як Шевченко жив би в чинах усіх майбутніх поколінь. Годі повірити в легенду, що після смерті Шевченка голосила устами селян-кріпаків, мовляв він не вмер, що поховали тільки труну з його заповітом. Але в цій легенді міститься глибока думка. Відкриваючи силу живого прив'язання народу до свого великого генія, вона вияснює й його такий великий вплив на життя й змагання усіх майбутніх поколінь.

Мільйони українців усіх ділянок праці, українців з-за плуга й робітничого станка, більше від-

чувають, менше розуміють величезне значення генія Шевченка. Мають ким гордитися й мають защо віддавати щороку поклін тому, що оживив їх життя могутнім світлом свідомості, що вказав цілому народові мету життя й шлях до неї. Але в наших часах замало гордитися ним, замало почитати його гідну пам'ять. Треба ще кожному українцеві вглибітися в його творчість, запізнатися з нею й пережити її. Це обов'язок кожного українця, з-за кожного варстатау праці. В першу чергу на те, щоб на основі великої спадщини Шевченка будувати майбутнє народу. Бо цього вимагав Шевченко від майбутніх поколінь найбільше. «Поховайте та вставайте...» були перші слова його Заповіту, а щойно опісля прохав він пом'янути його «в сім'ї вольній, новій» не злим словом. До цього часу кожні роковини його смерті не тільки хвилевий підрахунок соцісти кожного українця й цілого народу, це тільки хвилина святочної задуми, коли народ черпає з творчості Шевченка нове надіння, видвигає його ім'я для тих, що ще не прозріли. І дуже мало по втіртому звичаю тільки й того, що відсвяткувати його пам'ять. Ще менше право мають гордитися його ім'ям ті, що мало або й нічого не роблять для цього, щоб ім'я Шевченка стало рушійною силою в їх власному житті та в змаганнях цілого народу. Коли ж усвідомимо собі ще й те, що його велике ім'я надуживають вороги українського народу й їх українські прислужники-раби для посіву темноти, — зрозуміємо, яка палюча потреба справді глибоко запі-

знатися, зрозуміти й вжитися в творчість нашого генія. Розгорнути перед собою «Кобзар» — оце українське євангеліє — і вслухатися в його потужну мову, це передусім обов'язок мільйонів українців селян, робітників, усіх людей праці. Не для горстки інтелігентів писав кров'ю серця Шевченко свій «Кобзар». Він писав його для цілого свого народу, народу селян, робітників і людей праці. Цей народ вважав він єдиною силою, що здібна вчинити українську землю полем нового буйного життя.

Щоб велика традиція Шевченка не була тільки святковим товаром для дешевих патріотів і предметом обману для фальшивників, треба, щоб пережив її у власній душі **кожний** українець. Треба сягнути думкою до часів Шевченка. Запізнайтесь із тяжким життям українського народу цих часів, із умовинами панцирного нагая, із цілою ворожою Україні політикою захланної Москви. Пізнаєте, скільки сили мусів мати в собі й той, що, **не зважаючи на всі умовини**, рішив двигнути свій народ до нового кращого життя. Те, в яких часах, в яких умовинах і з якого кореня виріс наш національний веліт, отворить теж очі на власні сили народу тим, що ще не бачать їх, що шукають їх поза собою, поза власним народом. Перегортаючи листки «Кобзаря» і вслухуючись в його живу й палку мову, ви пізнаєте, як росла й могутніла сила Шевченка й його влада. А дальше з його слова пізнаєте, що поклав він в основу життя сучасного й майбутніх поколінь, які власні сили вважав він двигуном

величі народу, а які теж «власні», але руїнницькі сили назначив він своїм твердим, караючим осудом.

Поліційний режим московського царату відбирав Шевченкові змогу висловлювати свободно свої думки. Не зважаючи на те, він прямо вдаряв у стіни московської тюрми народів. Коли ж хотів, щоб слово його дійшло до його сучасників, умів сказати його так, щоб розуміли його «живі» — сучасники. Не для них тільки було призначене його слово, але й для «ненароджених» майбутніх поколінь. Що вони розуміли його навіть на віддалі часу, на це вказує ланцюг майбутніх подій, що перекотились на Українській Землі й довели до 1917-1920 р.р. Ім'я Шевченка виринало в тих подіях у моменти найбільших зударів, найзавзятішої борні. Шевченко був зрозумілий для сучасників і майбутніх поколінь. Розуміє його й наше покоління. Незрозумілий був тільки для тих, що не хотіли й не хочуть його розуміти. Що можуть вони вдіяти супроти того, що Шевченка розуміє і хоче розуміти український народ!

УКРАЇНА ЧАСІВ ШЕВЧЕНКА

Це були тяжкі часи. Український народ переживав один з найтяжчих часів своєї історії. Український селянин був правно рабом і власністю поміщика. На своїй багатій землі не мав він не тільки права користуватися працею своїх рук, але навіть не міг свободно розпоряджатися своєю особою. Торговлі невільниками, правда, не було. Але положення українського се-

ляніна не різнилося багато від положення небільника; долю його рішав його пан. Український селянин був вийнятий з-під права. Правом була система жорстоких насильств ворога українського народу, правом було жорстоке своєвілля московських прикажчиків, жандармів, панування московського наїзника.

Панщина й кріпацтво, — ота жорстока господарська неволя й нелюдський визиск, — це тільки видимий знакдалеко більшої неволі, неволі культурної й політичної, яку приніс із собою ворожий багнет у висліді кривавої боротьби з українським народом. Положення українського народу було таке, яким завжди було й буває положення поневоленого народу. Наскільки на це дозволяла сила власного п'ястука й слабість відпору поневолених, московський наїзник, підкорював своїм інтересам ціле життя українського народу на всіх його ланках, побутово-культурній, соціально-господарській і національно-політичній.

Натиск московського наїзника був сильний і послідовний. Але непереможною була теж і сила українського народу, народу кріпаків і заразом же народу гордих українських селян. В цьому народі жило почуття вищості від москалів, почуття ворожості й ненависті до них, як до народу гнобителів, яких називали згірдливою назвою «кацапів» і «бісурменів». Пише один український письменник *), що, мабуть, і за ча-

*) Ю. Липа — «Селянський Король».

сів Шевченка говорили по селях України: «Такий ніж тупий, що ним і москаля не заріжеш». А ще й у 1917 р., під час частинного господарського перепису переписувачі отримували нераз такі відповіді:

- Хто ви такі? До якого народу належите?
- Ми тутешні.
- То ви — кацапи?
- Борони Боже, ми ж християни!

«Москалі — чужі люди», — ось слова, що зраджують відношення українських селян до своїх гнобителів. Зломити кайдани кріпацького гнету означувало в українських селян усунути теж наїзницький московський порядок. Вже в самих початках визвольної боротьби, що виро-
сла з соціально-господарського ґрунту, був по-
кладений в основу національний момент — во-
рожість до всього московського, чужого. Ця во-
рожість була така велика, українське селянство
відгороджувалося від москалів такими непрохідними
муром, що з обридженням і погордою відверта-
лося навіть від власних дітей, коли вони поміту-
вали своєю національною гордістю. Одну з таких
картин сучасності представляє Й. Шевченко в сво-
їй ранній творчості, в поемі «Катерина». Батьки
відрікаються своєї єдиної дочки, що дала себе
звести москалеві, що стала покриткою. За що
провину проганяють її з хати, наказуючи не
признаватись — хто її батьки, а батько підмо-
ляється навіть простити їй цей гріх і говорити:
«Нехай тобі Бог простить, та добрій люди»,
бо він сам простити не може.

Але в українському селянстві, навіть у тих тяжких часах, національна свідомість була ширша від самого тільки почуття своєї окремішності, вищості і ворожості до московського панування, до народу губителів. В цьому селянстві була ще жива пам'ять про Гайдамаччину, оцей бунтарський, визвольний національний рух половини XVIII століття, коли відродились традиції Козаччини, Гетьманщини і Запоріжжя. В оповіданнях старих дідів, думах лірників-кобзарів, що мандрували від села до села, в піснях, що їх співав український народ, жила пам'ять про славну минувшину козацької України, пам'ять її вольностей, сили й слави, пам'ять боротьби за свободну й вільну Україну. В убогих хатах українських селян переховувано високоцінені дорогоціннощі: пам'ятки від гайдамаків за образами святих. Сам Шевченко оповідає, що власними очима оглядав золотий дукачик, що його подарував гайдамацький ватажок Залізняк одному хлопцеві 1768 р. Коли дід оповідав йому про ті часи, його «столітні очі, як зорі, сіяли, а слово за словом сміялось, лилось».

Коли за час упадку української козацької гетьманської державності вважатимемо перше десятиріччя XVIII віку (битва під Полтавою 1709 року), а останньою революційно-визвольною спробою, чи радше виявом боротьби гайдамацький рух, — то побачимо, що звиш столітнє панування Москви справді вирвало жорстокими насильствами українському народові свідомість його політичної ідеї, ідеї своєї української

державности. Бо політичної свідомості в українському народі в час появи Шевченка не було. Але цій жорстокій московській політиці не вдавалося переорати живого національного ґрунту. В його глибинах тліла вона, а роздув її той, що вийшов з цього здорового, незламаного, могутнього своєю укритою силою, народнього кореня. Тим ґрунтом був український народ, тим коренем було українське селянство. А тим, що двинув його і цілий народ до свідомого національного життя, до боротьби за нове життя, за новий порядок на українській землі, був — Тарас Шевченко.

Як могутніми були укриті сили українського народу, народу гнобленого, визискуваного, але все ж таки непокорного, незломного й гордого своїм минулим і своєю пограбованою сучасністю, — такою теж могутньою була поява і сила генія — Шевченка. Виростив його той і завжди такий, український народ, те і завжди таке, українське селянство. В цьому вияснення тайни його величеської влади над душою живучих і майбутніх поколінь українського народу й такого величного його значення, не в самім тільки письменстві, але ще більше в самій історії українського народу, такій щораз то багатішій завдяки йому, в змагання й боротьбу. Її записували працею, трудом і кров'ю всі пошевченківські покоління.

Виріс Шевченко із самого здорового, недіткеного посівом невільницької зарази і рабства, народнього коріння. Все, що жило в тому корені як заповідь великого майбутнього, все, що могло

стати почвою для будування сили й слави українського народу, це все видвигнув геній Шевченка на деннє світло, все це поставив він, як могутній дорожоказ, українському народові на нині й завтра. Тільки геній, що вийшов з народу, міг це вчинити, геній, що вийшов з самого незіпсованого і багатого в усі зародки майбутньої величі народного ядра.

БУЛО КОЛИСЬ В УКРАЇНІ...

1840 року видано в Петербурзі, де жив тоді Шевченко, невеличку книжечку «Кобзар». Були поміщені в ній вірші Шевченка, написані від 22 квітня 1838 року, коли заходами українських діячів викупили його з кріпацтва в поміщика Енгельгардта. Ці вірші писав Шевченко далеко від української землі, якої не бачив 8 років. 1830 р. (в 16-тому році життя) забрав його поміщик Енгельгардт із собою до Вильна, щоб вивчити його мальарства (для власної користі) і відтак переїхав був Шевченко із своїм паном до Варшави, а опісля до Петербурга.

Вже ці перші поезії Шевченка звернули на нього увагу його земляків. «Кобзар» розхопили, а навіть переписували, й він ішов у відписах із рук до рук. Ніхто досі так захоплююче й пориваюче не заговорив про минуле України. Були в ньому поміщені тільки такі вірші як: «Заспів», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «На що мені чорні брови», «До Основ'яненка», «Іван Підкова» й «Тарасова ніч». Не всі вони безпосе-

редньо торкались минулого України. Але навіть у них Шевченко оживлює духом минулого прекрасну природу української землі, яку оглядав власними очима востаннє ще хлопцем, коли то мандрував сиротою й пастухом по людях, «щоб добру навчили». «Попід горою яром-долом, мов ті діди високочолі, дуби з Гетьманщини стоять» — пише він у «Катерині». України не бачив він давно, але її могили розкидані по степу так врізались в його пам'ять, що іншої природи поза тою, яка зв'язує сучасність із минулим, Шевченко в уяві не бачив.

Читаючи його вірші, здається, що Шевченко вважав саму українську природу здібною сживляти український народ. Прекрасна українська земля. Її красу може тільки той відчути, що його доля відірвала від неї й кинула в далекі світи, дух її минулого, яким оживлена вона на кожному кроці, вже сам собою вбиває почуття самоти в того, що виріс на ній. Шевченко почував себе в холодному Петербурзі («Московщина — кругом чужі люди!») самотнім. Почував себе самотнім, «одиноким» і в Україні, бо не такою хотів її бачити, якою вона була. Але все ж він каже: «нехай би... та там море грає, там сонце, там місяць ясніше сія, там з вітром могила в степу розмовляє, там не одинокий був би з нею й я»...

Українська природа в поезіях Шевченка так тugo насичена духом минулого, що, здається, немов би під її впливом Шевченко почав заглиблюватися в історичне минуле українського наро-

ду. Воно шораз то більше висувається на перше місце в творчості Шевченка. «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «До Основ'яненка», «Заспів» — це ті перші його поезії, в яких з тugoю пригадує він українському народові, що «була колись Гетьманщина», «було колись в Україні ревіли гармати, було колись запорожці вміли панувати! Панували, добували і славу і волю — минулося»... А тепер тільки «могили сумують, а над дітьми козацькими поганці панують». І хоч в тому славному минулому танцювало й лихо по степах України, хоч ріки скидались радше на червоні галюки — так багато української козацької й ворожої крові котили вони, — все ж Шевченко каже, що «було колись добре жити на тій Україні», бо тоді «там родилася, герцювала козацькая воля»; вона минула.

Славне минуле України протиставить Шевченко на кожному кроці гіркій сучасності. В цьому є вся величезна сила його слова, що неначе обухом вдаряє в голови тих, що забули про те славне минуле. Внуки косять на могилах траву, не знаючи, кого й за що в них колись поховали. Внуки сіють панам жито, але не знають, що на тій землі шумів колись травою-тирсою степ, а на нім паслися козацькі коні й на нім морем червоніла кров. Україна виглядає тепер неначе руїна старинної Трої, а над нею сторожем літає московський «чорний орел».

Ця руїна тривожить душу Шевченка. Він хотів би полетіти до неї з московської півночі, бо давить його страшний тягар самоти. Не тільки

тому, що він серед москалів, «чужих людей», але й тому, що й в Україні він не бачить в сучасному йому поколінні виразної, палкої свідомості про українське минуле. Ось чому він каже: «Я й тут (в Петербурзі) чужий, одинокий, і на Україні я сирота, мій голубе, як і на чужині». (А. Маркевичу, 9. V. 1840). Єдиною його надією є могили, є все те, що нагадує йому славне минуле. І він вірить, що дух цих могил, дух минулого відродить український народ. Сам він співає і взыває «дотепних» співати «про Січ, про могили, коли яку насипали, кого положили, про старину, про те диво, що було, минуло»..., про те, «що діялось в Україні, за що погибала, за що **слава козацькая на всім світі стала!**» «Журбою не начічу собі долі, журба не поможе» — писав Шевченко, коли образ сучасності навівав сумом його душу. **Вирвати український народ із цього тяжкого сну — ось завдання, що його ставить собі Шевченко.** Він робить собі самому докори, коли дає опанувати себе на коротку хвилину сумним настроем і ще з більшою завзятістю береться розкривати народові в образах минулого картину майбутньої України.

В 1841-шім році пише він **«Гайдамаки»**. В прекрасних картинах дає він зображення полій, що й доти жили в пам'яті селянської України. Перед очима його душі повстає образ буйної України козацьких часів. З **«Кобзаря»** з 1840 р. кепкували собі московські письменники, дораджуючи Шевченкові писати по-московськи і про московське. **«Теплий кожух, тільки школа, не на-**

мене шитий», — відповідає їм в «Гайдамаках» з погордою Шевченко. Він далі кличе «на розмову» в свою сіру хатину козацьких сотників, отаманів, гетьманів. Він далі каже їм розповідати про Україну, «як Січ будували, як козаки на байдаках пороги минали, як гуляли по Синьому, грілися в Скутарі»..., «як, закутивши люльки на пожарі, в Україну верталися». Шевченко далі веде із собою розмову про минуле України — бо ці сотники, отамани, гетьмани, яких кликав в свою хатину, це тільки духи могил, він хоче воскресити їх, нагадуючи про них своїм землякам. І в їх оточенні покидає його самота:

«Я не одинокий, є з ким в світі жити!
У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині — синє море грає,
Могила сумує...
Я не одинокий, є з ким в світі жити!»

Ще в «Тарасовій ночі» з 1838 р. він дає образ могили з вороном, що «з голоду кряче». В цьому образі хоче він освідомити свій народ про потребу боротьби з московським порядком, — бо тільки вона може принести волю. Ще сильніше висловлює він оцю свою думку в «Гайдамаках». За цими часами боротьби тужать в Шевченка стародавні міста й столиці гетьманів, тужать ріки «козацького краю», та мов «с сохнуть» з браку крові. І Шевченко насичує свою поезію гомоном козацьких баталій, кривавих боїв і сяйвом пожа-

рів. «Погуляєм, що аж пекло засміється, небо запалає... добре погуляєм» — пише Шевченко, висилаючи «своїх синів» у бій. Він каже їм катати «кров'ю за кров», а за пожари «пеклом» відплатити.

Не для самої помсти каже Шевченко живим колись духам козацької України підіймати таку страшну й криваву боротьбу. Він висилає їх словами: **«А ви Україну ховайте, не дайте матері, не дайте, в руках у ката пропадать»**. І зараз же дає картину, що в ній кожний побачить сучасну йому поневолену Москвою Україну, що в ній «од Конашевича і досі пожар не гасне, люди мрут, конають в тюрмах, голі, босі...». І знову тут Шевченко підсуває сучасникам думку, що московську тюрму народів і її нестерпні кайдани можна розвалити тією ж безоглядною, хай і кривавою боротьбою, на яку підіймалася козацька Україна. Образ тієї боротьби, кривавої, безпощадної, жорстокої, страшний. Але все ж ті часи для Шевченка кращі від сьогоднішніх:

«Гомоніла Україна,
 Довго гомоніла, —
 Довго-довго кров степами
 Текла, червоніла...
 Сумно, страшно, а згадаєш
 Серце усміхнеться».

Серце Шевченка усміхається тому, що тоді український народ боровся за свою країну до-лю, жив справжнім життям, в часах Шевченка

все було окутане мовчанкою. Ось чому Шевченко каже:

«Я тепер згадав,
Згадав, та й жаль стало, що лихо минуло,
Молодее лихо! Як би ти вернулось --
Проміняв би долю, що маю тепер».

На те й пише Шевченко вірші, щоб вернулися ті славні часи. Складаючи свої вірші, Шевченко переживав «слоту муку», бо не міг спокійно дивитися на руїни, що нагадували величне минуле. Але писати не перестає, хоч пише «кров'ю серця». Він висилає свої думи-пісні в Україну: «В Україну ідіть, діти, в нашу Україну... Там найдете шире серце і слово ласкаве, там найдете ширу правду, а ще може й славу...» Бо коли українці пізнають своє славне минуле, — вірив Шевченко, — вони не стерплять ні одної хвилини довше московського ярма, вони стануть до боротьби за нову славу, за освобождення українського козацького краю. Про те минуле каже він пам'ятати й сучасникам і грядущим поколінням. «Спасибі, дідуся, — звертається Шевченко в «Гайдамаках» до діда, що розказував йому про минуле, — що ти заховав у голові столітній ту славу козачу: я її унукам тепер розказав».

«Гайдамаки», а опісля кілька менших величиною, але яких прекрасних поэм («Гамалія») до 1843 року, творять неначе один замкнений період в творчості Шевченка. Видвигнув у них Шевченко в цілій величі минуле українського на-

роду, прекрасну, насычену духом минулого, українську землю. Україну минулих часів протиставив він цій, що на його очах лежала під чоботом московського наїзника. Двигнути її до нової боротьби — було його гарячим бажанням. Краще тяжке лихо, коли в ньому може народитися нове життя, від гнітучого спокою! Краще боротьба за справжнє життя від гробової тишини і мовчанки народу! Ця думка владреє з кожного вірша Шевченка, з кожної згадки про минуле, з кожного опису української природи. Такі думки повторяються пізніше щораз виразніше й набирають щораз більшої ясності й сили. І тоді, коли він починає призадумуватися над причинами упадку української державності, і тоді, коли видвигає ідею соціальної справедливості і вказуючи, якими способами, якою дорогою треба вести боротьбу проти неволі, — Шевченко завжди має в думці Україну з її минулим, сучасним і майбутнім. Ідея відродження українського народу, ідея віdbудови славної колись України — це його ідея. Видвигнув він її ще в першому періоді своєї творчості, і її зміст поглиблював він до кінця свого життя. Ідея Шевченка — це визвольно-державницька, українська національна ідея.

**«ЕХ, ЯКБИ ТО ЗНАЙТИ ТЕ,
ЩО ТАМ ПОХОВАЛИ»...**

1843 року Шевченко, по 13-ти літах побуту на чужині, вERTAЕСЯ з Петербурга в Україну. Він близче приглядається тут життю україн-

ського народу, ближче пізнає свою Батьківщину. Досі Україна була в його очах такою, якою оглядав її ще хлопцем і якою відтворила її його буйна уява на підставі писань істориків і історичних пам'яток. Відвідує передусім усі історичні місцевості, Хортицю колишню Запорозьку Січ, колишні столиці гетьманів, Київ, козацькі колись монастирі (Межигірський Спас) і все, що було зв'язане з минулим України. Рівночасно з цим він бачить тяжке життя українського народу, бачить увесь жах невільничого існування, бачить на власні очі ту заразу рабства, що її посіяла в деяких гуртах політика московського наїзника.

Шевченко починає призадумуватися над причинами упадку українського народу, української козацької держави. Він шукає засобів, якими можна було б двигнути український народ і випалити в деяких гуртах заразу рабства. Бо він любить «свою Україну» не тільки тому, що вона його Батьківщина. Він любить її великою любов'ю патріота-революціонера, що бажає величі своєї Батьківщини.

Картину цієї України, де господарює москаль, де степи «запродані жидові, німоті» і чужинцям, де неситий ворог здирає з матері «полатану», а в тому помагають йому «перевертні», — дає Шевченко вже в першій поезії. («Розрита могила»). Написав її під впливом цього, що побачив, відвідуючи Україну. Ворог «риє, розкопує» могили України. «Що там скоронили старі батьки?» — питает Шевченко. І відповідає, що «якби то знайти те, що там поховали», зн. найти,

здобути волю, то тепер «не плакали б діти, мати б не ридала».

І Шевченко рішає своїм словом до українського народу відродити Україну, образом славного минулого, «старого», привати народ до нової боротьби за нове життя. Він рішає викувати із свого слова «новий леміш і череслю» до «старого плуга», зорати теперішній український «спереліг», та посіяти на ньому свою гарячу тугу за новим життям, новою Україною. Він вірить, що з цього посіву

«Може зійдуть і виростуть
 Ножі обоянді,
 Розпанахають погане,
 Гниле серце, трудне,
 І вицідять сукровату,
 І наллють живої
 Козацької тії крови,
 Чистої святої».

(«Чигирин»)

Під впливом того, що пережив в Україні, пише Шевченко поему «Сон». В ній представляє прекрасну українську землю, природу України, що могла б бути раєм, якби не те, що в ній твориться з волі її гнобителів. У тім раї тепер знімають зо шкурою з каліки латану свитину, бо «нічим обуть панят недорослих». У тім раї тепер «роєзничають вдову за подушнє», а «сина кують, єдиного сина, єдину надію — в військо оддають». У тім раї тепер «під ти-

ном опухла дитина голодная мре, а мати
гнішицю на панщині жне». Тим жахливим
злочинам протиставить Шевченко «ситу», «наду-
ту», «облиту золотом» Москву («от де рай» —
говорить він). Це вона своєю бездушною, вар-
варською системою одних тільки насильств пе-
ретворила в пекло його Україну, щоб, мов «ка-
банів», годувати «свое панство». Це та сама Мо-
сква, якої цар Петро I «розпинав нашу Україну»,
це та сама Москва, якої цариця Катерина II «до-
конала вдову-сиротину». Та попри це уява Шев-
ченка бачить і народини нового вольного світу,
що виростає з традиції боротьби тих козацьких
предків, що іх «Первий і Вторая» (Петро I і Ка-
терина II) закатували голodom і каторгою в пів-
нічних болотах при будові московської столиці.

1845 року Шевченко вдруге їде в Україну, де
пробував аж до часу арештування й застання.
«Був я торік на Україні, — писав він про свій
побут в Україні, — скрізь був і все бачив:
сплюндрували нашу Україну катової віри німо-
та (так називає він чужинців) з москалями».
«Кругом неправда і неволя, народ замучений
мовчить», пише він в поемі «Іван Гус», маючи на
думці українську дійсність. Шевченко все біль-
ше й більше застосовляється над тим, якби ви-
рвати український народ із тієї неволі. Він до-
ходить до висновку, що глибока застанова над
історичним минулим України це перший поваж-
ний крок до цього, щоб усвідомити собі шлях
визволення. Вказуючи причину упадку України,
те минуле вкаже теж дорогу до її відродження.

Треба піznати минулі помилки, щоб вистерігатись іх набудуче, в новій визвольній боротьбі. Ці думки розвинув Шевченко в поемі «Великий Льох». Виводить в ній три душі, символи трьох українських поколінь. Не пускають їх у рай тому, що зле служили справіного народу.

Одну не пускають тому, що за життя перейшла вона з повними відрами дорогу Богданові Хмельницькому, хоч не знала, що він їхав в Переяслав «Москві присягати». Шевченко вважає великим гріхом згоду провідних кол козацької України часів «Великого Богдана» на союз з Москвою, що його заключено в Переяславі 1654 року. Вони повинні були знати, що цей союз принесе Україні тільки одну неволю. За те, що не передумали вони докінця впливу того союзу на долю України, за те, що не заінтересувалася цією справою ціла козацька провідна суспільність — не пускають душу, що є їх представником, у рай. Бо хоч «не знала» вона, що Хмельницький їхав «Москві присягати», хоч не знала наслідків цього союзу, але повинна була знати. Шевченко хотів цим сказати, що не може бути ніякого перемир'я, ніякої угоди, з ворогом України, що буде вона тільки тоді вільною, коли порядкуватиме нею сам український народ.

Душу, що представляє українську суспільність часів гетьмана Мазепи не пускають в рай тому, що вона напоїла цареві Петрові коня, коли він вертався з бою під Полтавою. Цей бій закінчився поразкою військ Мазепи і шведського короля Карла XII і віддав Україну під москов-

ське панування. Змагання Мазепи повинен був піддержати цілий український народ, ні один свідомий українець не повинен був прихильним бути, як оця душа, московському цареві, катові України.

Третю душу непускають в рай тому, що вона, — ще малою дитиною, — усміхнулася до цариці Катерини ІІ, коли вона на «золотій» галері гуляла по Дніпрі (було це 1787 року).

«Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовчиця»?

Чи може не бути «лютим ворогом» України її гнобитель, хоч і яким гарним «золотим» і «мілім» для людського ока він не виглядав би? Ось що висловив Шевченко в цих словах. Це місце в поемі «Великий Льох» значить теж, що таким самим «лютим ворогом» України є й теперішня Москва, доки вона панує над українським народом. Катерина ІІ, до якої усміхнулася душа, це символ панування ворога над Україною. А до ворога не «усміхатися», але боротись з ним треба.

Дальше Шевченко представляє несвідоме, окалічіле, — бо окрадене віковою неволею з визвольних думок і змагань, — сучасне йому покоління. Але він уже бачить прояви пробудження. Він знає, що навіть найбільш жорстока політика Москви не здужає вбити його народу. Во-

на тільки ще більше вчинить Москву ненависною українському народові. Україна всеодно повстане проти свого ката. Москва руйнує все, руйнує пам'ятки козацької України. Але тим вона тільки копає для себе власний гріб. «Тоді їх (три душі) в рай ми повпускаєм, як все москаль по-забірає». Значить, прийде час, що Москві дальше продовжувати своєї гнобительської політики вже не вдасться, бо повстане проти неї український народ і зруйнує в Україні й слід по Москві. Шевченко вірить, що народиться новий великий месник, що в боротьбі за волю України не пощадить і рідного брата-зрадника, і «розпустить правду й волю по всій Україні».

Ця віра Шевченка така сильна, що вона б'є зожною його нової поеми. Ще в своїй ранній творчості писав він (**«До Основ'яненка»**): «Смійся, лютий враже, **та не дуже, бо все гине**», але слава й пам'ять про світле минуле «не поляже, а розкаже, що діялось в світі, чия правда, чия кривда і чий ми діти». Тоді, коли Шевченко зглибив минуле України й обняв своїм зором величезні сили, що звільна будилися довкруги нього до нового життя, — ця віра зросла й ще більше зміцніла. **«Встане Україна і розвіє тьму неволі»** (**«Суботів»**), встане закований Прометей-герой, що йому московський захланний орел довбе **«ребра, серце розбиває»**, та п'є його живу кров.

**«Розбиває, та не вип'є
Живущої крові,
Воно знову оживає**

І сміється знову.
 Не вмірає душа наша.
 Не вмірає воля,
 І неситий не виоре
 На дні моря поля,
 Не скує душі живої
 І слова живого»...

(«Кавказ»)

«Встане правда, встане воля» — ось ці, відтепер щораз частіші в Шевченка слова; він виповідає їх поруч насиченого глибокою вірою, бойового «Борітесь, поборете». Коли порівняємо ті палкі слова-гасла з його давнім «не вернеться воля», «не вернеться козаччина», «не встануть гетьмани» — матимемо картину тієї боротьби, яку Шевченко звів у власній душі, боротьби з величезним тягарем зневіри й сумнівів, що тяжіли не над ним, але над його сучасниками українцями, а серед них він жив і творив.

«ДО ЖИВИХ, МЕРТВИХ І НЕНАРОДЖЕНИХ»

Шевченко прийшов на світ у кріпацькій сім'ї. В роках своєї молодості перейшов крізь усі тяжкі знущання панцизняного ладу. Коли ж пізніше вирвала його доля із закріпаченого селянського середовища, він завжди глибоко переживав недолю кріпаків, як свою власну. Сам перестав бути кріпаком. Але свого викуплення «за 2.500 рублів» із кріпацтва ніколи не вважав «свободою». Він не бачив різниці між своєю, нібито,

свободою й кріпацькою неволею. Не такої свободи прагнув. Він визнавав тільки одну справжню свободу: **свободу вільного від московського панування українського народу.** Він знова тільки одну свободу: **волю України, а щойно в ній бачив справжню свободу українців.** У часах неволі не знав Шевченко поділу українців на свободіних і несвобідних, на вільних і поневолених. Він бачив поневолення цілого українського наріду, він бачив, що Москва гнобить, без виїмку, цілий український народ, на всіх ланках його життя.

Але він бачив довкруги себе таких українців, що не відчували на собі тягару невільницьких кайдан, що почували себе свободінми в тій тюрмі, яку збудувала для українського народу Москва. Їх стрічав він як урядовців і дворян в Петербурзі на московській службі, а ще більше під час свого побуту в Україні 1843-того, 1845-го й дальших років. Між українцями поміщиками, землевласниками, дворянами стрінув в Україні чимало т. зв. **«мочиморд»**, що про ніщо іншого не дбали, як про ситий стіл, **«малоросів»**, що забували про власний український народ, і таки звичайних перевертнів, що були вірними слугами Москви, що помагали їй поневолювати український народ. Ці люди почували себе щасливими й свободінми тим щастям і свободою, які спливають на раба з ласки його пана, з його, багатого в охлапи, стола.

Нерідко ті українці признавалися до українського народу, вихвалювали його мову, пісню, справді гарну й високу культуру. Гордились на-

віть славною історією України, — бо ж були це внуки славних «козацьких прадідів». Але найважнішого не розуміли вони й не хотіти розуміти. Що їх обов'язком є станути до боротьби за відбудову тієї славної України, яку будували колись їх діди. Вони не хотіли розуміти, що їх обов'язком є станути рам'я об рам'я з цілим українським народом до боротьби за нову Україну, де цілий український народ, і вони, і теперішні кріпаки, й усі могли б творити ще більшу велич своєї культури, щоб в ній ще більшої сили, розмаху й буйності могло набрати життя українського народу. В їх, нібито, більшій «свободі», в порівнянні із кріпацтвом, бачив Шевченко дорогу ціну, якою вони платили Москві за відречення від визвольних змагань. Він вимагав від них виректися цієї підлої «свободи», в ім'я справжньої свободи, свободи народу. Він хотів бачити в майбутній Україні власний справедливий для цілого народу, для всіх українців, суспільний порядок, що в ньому кожний українець міг би рам'я об рам'я з цілим народом жити справжнім радісним життям, працювати й творити велич свого народу.

В привілеях сучасних Шевченкові українських поміщиків, землевласників, дворян бачив він не діло їх заслуг перед українським народом в боротьбі за його справу. Ці привілеї були довгом, який мали вони вирівняти участю у визвольній боротьбі, відкидаючи з погордою якраз їх привілей-охлапи, що за них Москва купувала їх на свою службу. Ці думки розвивав Шевченко

вже від ранньої^{*} своєї творчості. Про тих українців думав він, мабуть, лишучи в одній із перших своїх поем:

«Есть люди на світі —
Сріблом-золотом сяють,
Здається панують,
А долі не знають, —
Ні долі, ні волі!»

Коли Шевченко добре приглянувся тим людям під час свого побуту в Україні, він щораз частіше картає їх своїм немилосердним осудом. В «Розритій могилі» виводить перевертня, що помагає москалеві господарювати в Україні. В поемі «Сон» з погордою і глумом картає «землячків», що «по-московськи так і чешуть, сміються та лають своїх батьків», що перейнялися «московською блекотою» (дурійкою).

Свої погляди на заражену московським духом і рабством українську поміщицько-дворянську верству висловив Шевченко в «Посланію до живих, мертвих і ненароджених». В нім на кликує він отих «поганих правнуків» — «славних праділів великих», зн. колишніх провідників козацької України, щоб вони не тільки любили в Україні поверховно «тихий рай» — мову, пісню, красу української землі й її природи, її минуле. «Полюбіте щирим серцем велику руину», — зн. любіть в ній жорстоку сучасність, любіть цілий український народ, доложіть зусиль, щоб двигнути його з дна московської тюрми до но-

вого життя. Шевченко каже, що замало чвани-
тися красою рідної мови, пісні, землі («І гармо-
нія і сила, музика та й годі!»), замало чвани-
тися своєю історією й її героїчними постатями:
«У нас Брути і Коклеси (зн. герої) славні нез-
забуті!» Треба теж глянути отверто на життя
українського народу на цій прекрасній землі, на
«люд потомлений» на панщині, на те, що «людій
запрягають в тяжкі ярма». Треба ще знати й те,
що славну в порівнянні з «убогими римлянами»
історію України творили потоки козацької крові,
що славна воля козацької України

«Кров'ю... умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених (з волі!) трупах».

Що з того, — звертається Шевченко до ук-
раїнських поміщиків, — що вони захоплюються
Україною й вичитаними з московських і німець-
ких книжок гарними правдами про справедливість,
коли це в них тільки «великих слів, велика си-
ла», а в дійсності:

«...Хилитесь, як і хилялись,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих гречкосіїв»...

Що з того, що вони чваняться історією України, а наділі даліше ходять в московському пр-
мі й не повстають до боротьби:

«Чого ж ви чванитеся, — ви,
 Сини сердешньої України?
 Що добре ходите в ярмі,
 Ще краще, як діди ходили?»

«Діди» у Шевченка це ті предки українців, що вели боротьбу за визволення України з-під чужого ярма. Іх боротьбу називає Шевченко «незабутими ділами», «тяжкими ділами». Іх боротьбу ставить Шевченко взором для наслідування сучасному поколінню, що спить у несвідості. Щоб у цій новій боротьбі не забракло всіх українців, щоб узяли в ній живу участь усі сили українського народу, т. зв. вищі українські суспільні верстви, мусять зрозуміти потреби цілого свого народу, ограбованого, окраденого з волі, гідності, землі, з усього. Вони мусять перестати дивитися на визвольну боротьбу закріпаченого селянства, що бореться й за владу на своїй землі й гідні умовини життя, як на розбишацтво. Бо були в часах Шевченка такі, що дивились на визвольний рух селянства, що виростав з ґрунту жахливого господарського положення, як на розбишацтво.

«Гайдамакі — не воїни —
 Разбойнікі, вори (злодії),
 Пятно в нашій історії. —

Ось як оцінювали деякі українські поміщики гайдамацький рух («Холодний Яр»). Їх то питав Шевченко:

«По якому правдивому,
 Святому закону
 І землею, всім даною,
 І сердешнім людом
 Торгуєте?»

Українську землю вважав Шевченко власністю цілого українського народу. Він глядів на боротьбу українського закріпаченого селянства «за землю» не як на «розбишацтво», але як на боротьбу за «волю», за «правду». В своїй хаті своя правда, і сила і воля», — говорив Шевченко в «Посланію». Він бачив, що селянство бореться за землю не тільки на те, щоб, захопивши її, дальнє гнути шию в чужому, московському ярмі. Він бачив, що селянство бореться при тому за повне право українського народу бути господарем своєї землі й творцем своєї долі. Він бачив, що те селянство видвигало рівночасно проти ворожого порядку й «свою віру», «свою правду», «свою волю», на своїй українській землі. А за такі справи «розбійник не встане», за такі справи батько «не заріже лукавого сина» (зрадника), «не розіб'є живе серце за свою Україну» («Холодний Яр»).

І Шевченко звертається в «Посланію» до тих земляків, щоб «схаменулися», щоб на «чужому (московському) полі» не шукали добра-правди, бо тільки «в своїй хаті», у вільній Україні «своя правда і сила і воля», бо «нема на світі (другої) України, немає другого Дніпра», зн. своє щастя може створити український народ тільки на своїй

землі, тільки в боротьбі за «свою Україну». Хай отже вони боряться за неї, хай не дурять дітей своїх, «що вони на світі на те тільки, щоб панувати», як панують московські «байстрюки Єкатерини», деручи шкуру з українських селян. Шевченко визиває їх скаменутися, бо вже останній час, бо лиxo їм буде. Він своїм пророчим передчуттям бачить, що:

«Розкуються незабаром
Заковані люде;
Настане суд!»

Український народ розправиться тоді з московськими гнобителями, «байстрюками Єкатерини». І коли в той час нашадки сучасних Шевченкові українських панів стануть осторонь і вороже поставляться до визвольних змагань українського народу, то і їх кров потече з кров'ю ворогів у синє море. Бо «не буде кому помагати», бо «одцурається брат брата і дитини маті». Бо буде це день останнього суду, день останньої розплати з ворогом України.

На таке поставлення справи визволення українського народу не здобувся ніхто перед Шевченком, а й після його ще довго-довго мусила вона дозрівати в свідомості найбільше глибоких умів. Шевченко не бажав, тільки поверховного, визволення України, де створені неволею неправди-нестраведливості мали б остатися надалі й надалі розжирати мали б творчі сили українського народу. У визволенні України Шевченко

хотів бачити визволення всіх сил українського народу. В майбутній Україні хотів він бачити одну велику спільноту, де всі люди праці — оті мільйони кріпаків, яких бачив довкола себе — мали б змогу творити велич того, що звали вони словом: Україна. Шевченко бачив у своєму, як звали його плиткі уми «простому», народі усі цінності, які вчинили український народ в минулому великим і славним, і в них добачував здорові зародки майбутньої величі України. Ось чому Шевченко відмовляв частині українців права наживатись, на школу цілого народу, тим добром, що мало служити цілому народові, що мало бути опорою й засобом для цілого народу в його змаганнях вгору, до повного буйного життя. В майбутній Україні Шевченко не хотів бачити негідного пониження одних українців перед другими, але споєний одною «своєю правою»-справедливістю український народ, щоб кожний українець мав змогу гідно жити, гідно працювати й творити. Видвигненням такої нової порядкуючої суспільної ідеї, яка не признає одним українцям більших привілеїв над другими, яка не визнає «заслуг», тільки внутрішній обов'язок-повинність кожного українця творити, рам'я об рам'я з другими, велич свого народу, — цією ідеєю Шевченко може найближчий нашим часам.

Ще більше близький Шевченко нашим часам тим, що здійснення тієї ідеї бачить він у боротьбі українського народу проти ворожого, московського панування за встановлення влади українського народу над українською землею.

Шевченко здавав собі, мабуть, справу, що не всі «українські пани» послухають ради його великого серця, що не всі здобудуться на те, щоб з погордою відкинути блиск рабських охлаїв із стола ворога. Тих рабів, що не всилі перебороти в собі посіву неволі, що їх рабській і низькій, привченій гнобителями до товстих почестей вдачі, дорожчий старий порядок від того нового й власного, який несе непереможна революція визволеного народу — Шевченко не вагається в день останнього суду над ворогом України поставити їх поруч гнобителів і їх кров'ю прочистити дорогу до нового життя. Бо в новій Україні не хоче Шевченко бачити нічого з того, що могло б, як залишка неволі, сковувати творчі сили українського народу. **Нова Україна для Шевченка — це Україна нових — не рабів — але вольних людей, творців нового життя.** Такою повинна бути Україна вічно, Україна «живих і ненароджених» — в сучасному й майбутньому.

НАРОДИНИ НОВОГО СВІТУ

Велике слово Шевченка прийняла, навіть із захопленням, тоді дуже мала горстка сучасних українських громадських діячів. «Витали» його і «хвалили», як сам каже, й ті гурти українців, що користувались ласками дворянства й поміщицтва, що спливали на них із рук московського гнобителя. В тому часі були вони одинокими, що могли підняти освідомлюючу освітньо-культурну,

а далі й національну політичну роботу у власному народі. Могли, та не відчували потреби цього, не розуміли й не хотіли розуміти.

В селян кріпаків була гаряча воля вирватись з-під визиску, пониження й панщиняніх «жорстокостей», була туга за новим життям, бо як могло її не бути. Але той кріпак потребував передусім того світла, яке вказало б йому дорогу до нового життя, яке вказало б йому, як він може й повинен будувати його. Наразі він знов тільки те, що в новій дійсності **не може бути** панщинянного нагая, але, що крім цього **повинно бути** — він не знов. Не знаючи цього, міг він піднятися на новий акт розпуки, міг він скупати в. крові своїх гнобителів. Але цей вибух народного гніву міг скінчитися невдачею й новими тяжкими кайданами. Щоб визвольна боротьба скінчилася в останньому зударі з московською неволею, треба було, щоб мільйони в своїй ненависті до неволі мали теж у своїй свідомості зариси того нового світу, що його хотіли збудувати. Треба було, щоб мали вони в своїй голові ясну й виразну політичну мету, щоб жила в масі й діяла в ній виразна політична ідея, — отої необхідний плян бою з ворогом і плян того порядку, що має зайняти по нім місце. В часах Шевченка треба було довгої, впертої й витривалої праці, щоб вчинити, закований у кайдани московського режиму й політичної темноти, український народ свідомим цілей боротьби.

Шевченко здавав собі з цього справу, коли так западливо забирався до видавання книже-

чок для тих мільйонів кріпаків, яким вони були дуже потрібні. Він завжди підкреслював потребу книжечок «тільки про нашу історію». Не важно тут, наскільки в тодішніх умовинах ця думка Шевченка була до здійснення. Ці «книжечки» зраджують тільки те, як глибоко відчував і розумів Шевченко взагалі потребу негайної й великої суспільно-політичної й національної активності, яка збудила б цілий народ до свідомого життя й боротьби.

Та як безпомічним мусів себе почувати Шевченко в обличчі байдужності й «солодкого» невільницького сну тих українців, що могли, і яких обов'язком було підняти таку акцію. Вони захоплювались його словом, «витали» його, «хвалили». Але, приглянувшись їм, Шевченко побачив, що в них нема ніякого бажання, ніякої волі стати активно до національної праці, до пробуджування українського народу. Він бачив, що одні з них, ота мала горстка діячів, що гуртувались довкола нього, теж не надто глибоко розуміє українську національну справу. Він шанував тих своїх друзів, що писали українською мовою. Але він бачив і їх московофільство, він не мав довір'я до їх слов'янофільських ідей. (**«Тяжка то буде справа з цією федерацією»**, — говорив він з насміхом). Його боліло те, що вони не хотіли приглянутись добре життю українського народу, мільйонам кріпаків, а бачили тільки зверха саму красу села (**«Як би ви знали, паничі, де люди плачуть, живучи, то ви б іділій не творили...»**). А поза ними бачив масу **«мочиморд»**, малоросів.

перевертнів, чиновників і бюрократів, яким «аби повне корито, їм усюди добре. Сидять собі свині в сажі *) і чужою працею черева розлихають». На вершині своєї творчості, 1845 року, коли перебуваючи в Україні мав перед своїми очима повний образ упадку й рабства тих українців, Шевченко стверджує з жалем і повним обуренням:

«І я прозрівати
Став потроху... доглядаюсь,
Бодай не казати!
Кругом мене, де не гляну,
Не люди, а змії...».

(«Три літа»)

Шевченко чує, що не вернеться знову його давнє «веселее слово... і я серцем до вас не вернуся», бо немає в ньому віри до таких людей. Але він не тратить віри в сам український народ і до нього пише три дні після цих гірких слів свій могутній «Заповіт» (25. XII. 1845).

Цієї віри в Шевченка не змогла вбити й звиш десятилітня жахлива каторга, куди кинув його московський жандармський режим (1847 року 22 квітня Шевченка арештували, а 30 травня засудили на вічне заслання й заслали в солдати зразу в Орську кріость, а опісля (1850 року) в Новопетровський форт). Що це була за каторга — цьому дає свідоцтво той факт, що за 6 і пів року побуту Шевченка в Новопетровській кріості не маємо ні одного його твору. Вже сама за-

*) Саж — хлів.

борона писати й малювати була для нього — поета й маляра — жахливою тортурою. Попри цю найбільшу тортуру мусів терпіти всі тортури рядового салдата, а в Новопетровському форті ще й щоденну ревізію наглядача, чи не має де в убранні чи чоботі олівця чи клаптика паперу. Але зломити його це не змогло. «Караюсь, мучусь, але не каюсь», — говорить він. Як гордо держався на суді, так теж з повною холоднокровністю зносить салдатську каторгу. «Немає тепер, — пише він в одному листі із заслання, — у мене ні суму, ні радости, є зате мир душевний і спокій моральний, аж до риб'ячої холоднокровності»...

Так почувати себе міг тільки той, що без вагання вірив у перемогу своєї великої правди. Бо хоч Шевченко втратив віру в ті сучасні йому українські кола, що могли підняти народ до нового життя, він не втратив віри в сам український народ. Він вірив, що не сьогодні, то в майбутньому, народиться із нього й стане його силою новий вольний світ на його землі. В цій твердій вірі він надальше в каторзі залишається собою й свою творчою уявою ще дальнє й глибше старається проникнути оці майбутні народини нового світу. «Мені однаково, — пише він в тюремній келії Петербурзької цитаделі, — чи буду я жити в Україні, чи ні»,

«Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую збудять»...

Майбутнє України тривожило Шевченка! Він прагне, щоб у великий час («в огні») український народ не був приспаний злими духами-рабами, не був ними «окрадений» із визвольних дум...

Коли ж вернувся, після десятилітньої каторги, підорваний на здоров'ю, з тим самим завзяттям і впертістю, що десять років тому, кидає в нових поемах нове палке й гостре, наче удар меча, слово до українського народу, повне віри в перемогу правди, в прихід нового світу. Він вірить, що прийде цей світ так неминуче й проти усіх жорстоких намагань спинити його, як переможно поконало християнство неволю, облуду і гниль Риму жорстокого Нерона — царя («не в нашім краї», додає насмішливо Шевченко, — бо й тут цар! — значить і Москву жде така доля). В «Неофітах» Шевченко вказує, що воля Неронів є безсильна супроти переможного походу героїв нової правди. Бо в героїв отих «і мечі в руках добрі, гострі обоюдні, на отмщення неправди і в науку людям». Вони «окують царей неситих в залізній пута» і «осудять судом своїм правим». Хоч гинуть вони з руки ката, але їх чин здобуде вічну славу, їх визнавці, неначе мати Алкида — «сина-сили» з «Неофітів» — розголося по «торжищах і чертогах» правду-ідею, за яку вони тинули, встануть за неї нові борці, нові герої. Власні їх матері благословитимуть їх на боротьбу, неначе Мати Христа, що говорила дітям, як його розпинали на хресті: «Нехай іде, нехай іде! Отак і вас він поведе!» («Марія»).

Шевченко вірив, що «діждемось таки «коловись» свого «Вашингтона», що поведе «не сотні, а мільйони» українців до бою за нову Україну, новий світ. Свою віру будував Шевченко на нових молодих силах українського народу, що виростуть в майбутньому зі здорового народного кореня. Ці молоді сили зірвуть із усім, що внесли в історію України відступники й рabi «Галатани й Кислі й Кочубеї Ногаї». Було чимало тих відступників.

«Минуло все, та не пропало.
 Остались шашелі (черваки): Гризуть,
 Жеруть і тлять старого ліда (Україну),
 А од коріння тихо, любо
 Зелені парости ростуть.
 І виростуть...»

«Уже винучата зачались, і виростуть вони колись», — говорить Шевченко в іншій поемі. Оце ті нові «стверді та смілі руки», що їх дождає український народ, оце ті нові месники, що відплатять гнобителям за кривди народу, що збудують новий світ. Ця нова віра Шевченка — це вислід його глибокої застанови над маловартістю отих сучасних йому «рабів з кокардою на лобі, лакеїв в золотій оздобі», «спідніжків парських». «Не вам... за правду пресвятую стать і за свободу», говорить тепер до них Шевченко. Ви бачите більші й могутні сили в українському народі, більше здібні до боротьби й будівництва нового національного порядку, України — «бе-

хлопа і без пана», за яку боровся український народ в минулому й буде боротися в майбутньому.

«На вади й хиби нашого вищого суспільства», — писав Шевченко в «Щоденнику» 1857 року, — не варто звертати уваги. Поперше задля нечисленності цього суспільства, а подруге, задля застаріlosti моральних хвороб, а застарілі хвороби, коли й можна вилікувати, то тільки героїчними засобами. Не тяжко зрозуміти, що вважав «героїчними засобами» творець «Заповіту» й «Послання», що ціле своє життя видвигав ідею визвольної боротьби, послідовної й безпощадної, що після неї не лишилось би й сліду по гнобителях і наслідках неволі на українській землі і в житті українського народу. Шевченко відкидає всяке хитання й пізвасоби, які могли б в'язати руки українському народові в боротьбі «за свою правду і силу і волю» в «своїй хаті». Він, як справжній революціонер, вказує не тільки на Москву й велить валити гнобительський порядок ворога, але має теж відвагу розкрити хвороби власної спільноти і вказати дорогу до їх основного радикального вилікування. Він має таке глибоке відчуття дійсності, сучасної й історичної, що не дає звести себе ніяким оманням надіям, ні слов'янофільству, ні «брادرству», ні лібералізмові («свременним огням»), ні надіям на реформи і полегші («добра не жди» від Москви!), що їх покладали деякі українці при вступленні «нового царя» на московський престіл (Олександер II, 1855 р.). Шевченко повторює заєдно думку, що

...«Щоб збудить
Химерну волю, треба миром, -
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить».

Потребу негайного будження, негайного ширення національно-політичної думки й негайного чину ставив Шевченко своїм сучасним, як пальче завдання хвилини. Він здавав собі справу, що процес національно-політичного освідомлення й активна постава свідомих національних елементів до справ життя — це необхідна передумова перемоги народу в день останнього суду над московським гнобителем. Бо, коли до дня цього суду політична свідомість не змобілізує всіх українців, коли ланцюг чинів не підготує народу до останнього виступу, коли український народ буде день перед ним окрадений, не тільки з волі й усього, але й із свідомості про волю, то як можна мріяти про перемогу над ворогом. І скільки пророчого передчуття міститься в його тривожному «та не однаково мені, як Україну злії люди присплять, лукаві і в огні її окраденую збудять», що так дослівно сповнилось у великому визвольному зриві українського народу 1917-1920 рр., коли приспані «современними огнями» соціалістичні провідники так грубо нашкодили українській справі.

В глибокім вичуттю української історичної дійсності, в геніяльнім видвигненні усіх духовних вартостей, що чинили в минулому український

народ великим народом і мали таким вчинити його в майбутньому — є ціле величезне значення Шевченка. Він вмів видвигнути ці вартості, ці правди з глибин історичного буття українського народу з великих неспожитих ще його сил, які видали й самого Шевченка, хоч були вкриті шкаралущою неволі. Він надав тим правдам такого величного вислову, що коли вимовимо їх, вони дзвенять у нашому усі неначе Заповіді Божі й втрачають свою велич, коли тільки вимовимо їх не так, як сказав це він.

Ось чому його правди, його слово, найшلو таке глибоке прийняття в українському народі, ось чому і сьогодні й завтра його ім'я вимовлятимуть українці як своє гасло, свою програму, як образ тієї України, яку мають створити й своєю працею й творчістю будувати її даліше вгору. Бо досі ніхто, поза ним, не видвигнув в такій глибині, повноті й силі тих фундаментів, на яких вона має стати й рости. Досі ніхто, поза ним, не вказав українському народові таких широких, твердих і певних шляхів до його величі. «Він кермує Україною як король», — говорить про нього визначний український сучасний письменник.

З його ім'ям українські селяни повставали кривавими бунтами проти панщини на самому її схилі (1854–56 р.р. Панщину скасували в Росії 1861 р.), його думки про «правду-мсту» віджинвали пізніше в усіх вибуках народного гніву крізь бурхливі 1905–6-ті роки, аж до великої історичної дати 1917 р. В цьому великому році

озброєні лави українських вояків з його портре-
том в руці, неначе бойовим прапором, машеру-
вали вулицями Києва, присягали на колінах, спов-
нити його «Заповіт» і пішли в криваві бої за
владу українського народу в Україні, за владу
Києва над українською землею. Криваві ці бої
не скінчилися перемогою у великих 1917-20 р.р.
Але не скінчилась і сама боротьба. Вона йде
далі. Її продовжують преемники революційної
спадщини Шевченка, що йдуть слідами його жит-
тя, його правд і тієї героїчної традиції, яку во-
ни створили на просторі кількох десятиліть, на
побоєвищах 1917-20 р.р. Є їх не легіон, але
мільйони. Їх чинами керує воля Шевченкового
Заповіту, невмируща воля його великої ідеї. Це
справді Король. Як може не перемогти воля цьо-
го володаря, що володіє армією, якій на ім'я:
нація !

Paris № 2444

Imprimerie de Navarre.
11. rue des Cordelières. Paris (13)

Книгарня «КОБЗАР» у Парижі

Витяг з каталогу:

Микола Матвійчук: Український повістковий буквар — зладжений спеціально для українських дітей заграницею	65 фр.
Ф. Петренко: Українець у Франції — самоучок французької мови	30 фр.
Ф. Петренко: 5.000 слів по-французькому — словник	30 фр.
Сільсько Борщак: Григор Орлик — про величного Мазепинця	110 фр.
Микола Кричевський: Карпатська Україна — альбом дереворитів	75 фр.
Л. Кархут: Чупке життя — повість для юнацтва	40 фр.
Е. Т. А. Гофман: Бондар Хома Мартин та його бондарчуки	40 фр.
40 українських пісень — зо словами й потами; ціна 5-ох вибраних пісень	30 фр.
Святочні листівки — на Різдво, Новий Рік і Великдень, 6 штук	35 фр.
і т. д.	

Жадайте каталог книгарні «КОБЗАР» у Парижі!

КНИГАРНЯ «КОБЗАР»
У ПАРИЖІ

головний склад на Фракцію

українських книжок, букварів, календарів,
пісень, листівок, молитовників тощо.

Замовлення й гроші висилати на адресу:

LIBRAIRIE "КОВ"
62, RUE MESLAY — PARIS

2296

